

Considerații privind statutul literaturii române din Bucovina. Literaturi naționale & literaturi regionale

Ștefan HOSTIUC

Literatura este o formă de creație, dar și o formă de organizare, o instituție, care doar la prima vedere pare a fi un lucru ușor de definit. Obiectul ei poate fi o operă sau un ansamblu de opere, un creator / receptor sau o colectivitate de creatori / receptori. Actul creației are caracter individual și finalitate socială. Cristalizat într-o operă, el devine un bun comun, de care poate beneficia o întreagă societate. Poate fi receptat de oricine are interesul s-o facă. Nimănui nu-i este interzis să-l judece după propriile posibilități, din perspectiva propriului orizont de așteptare. Or, acesta se formează în timp și numai în condițiile în care literatura funcționează ca instituție. Impactul social al ansamblului valorilor rezultate din travaliul individual al conștiinței artistice dă sens instituțional activității literare. Odată instituționalizată, literatura se întrece pe sine ca formă de creație suficientă sieși și devine o forță de sensibilizare, de convingere și educare estetică – și nu numai – a opiniei publice.

Nu se poate vorbi de o operă sau de un autor în afara contextului celorlalte opere și celorlalți autori. O formă instituționalizată a acestui context o reprezintă literatura națională. Alte forme, mai mult sau mai puțin instituționalizate, ale aceluiași context sunt literatura regională, literatura minoritară, grupurile și cercurile literare, școlile literare, generațiile literare etc. Toate aceste structuri se intersectează, se tolerează sau se resping în funcție de natura lor interioară, dar și de condițiile istorice în care iau ființă și se dezvoltă. Între o operă și contextul ei, ca și între un context și alt context există multiple legături. În primul caz, avem de a face cu raporturi *intracontextuale*, de includere sau subordonare, actualizând o gamă de nuanțe ale joncțiunii, mai ușor sau mai greu perceptibile. În cel de-al doilea caz, suntem puși în fața unor raporturi *intercontextuale*: de coordonare sau contiguitate, de opoziție sau echivalență, actualizând un întreg corolar conjunctiv, de adversitate, disjuncție, consecutivitate etc.

Unele dintre aceste raporturi *inter-* sau *intracontextuale* sunt marcate de ambivalență. Or, ambivalența, cum știm cu toții, creează complexe, transformând câmpul literaturii într-un câmp de bătaie al mentalităților, apanaj al pulsioniilor subconștientul colectiv. Apar polemici aprinse în jurul identității sau alterității unor literaturi tinere, naționale sau regionale, dezbateri furtunoase legate de redobândirea identității unor literaturi înstrăinate, de emanciparea unor literaturi în formare, aflate sub influența posesivă a literaturilor naționale din care descind. Se discută pățimaș și despre relațiile, uneori foarte complexe, dintre anumite literaturi naționale și regionale sau majoritare și minoritare. Există tensiuni vizibile între unele literaturi mai vechi, cu tradiții scolare, aparținând fostelor metropole, și altele mai noi, aparținând fostelor colonii. O problemă aparte o constituie dialogul între literatura exilului și literatura din țară sau dintre acestea două și așa-zisa „literatură de centură” care închide spațiul cultural și lingvistic comun. Aceste raporturi între literaturi de tot soiul sunt cu atât mai

greu de monitorizat, cu cât e mai scăzut gradul de instituționalizare a unora dintre părțile angajate în raport.

O problemă delicată pentru o serie întreagă de literaturi naționale sau regionale o constituie limba prin care acestea se exprimă pe sine și se fac cunoscute în lume. Or, aceasta poate fi o limbă de tradiție sau o limbă de adopție.

Există *literaturi naționale monolingve și plurilingve*. Literaturile naționale monolingve poartă, de obicei, numele limbii în care sunt scrise. Acesta e cazul literaturii franceze sau spaniole, de exemplu. Literaturile plurilingve iau ca denumire, aproape întotdeauna, numele națiunilor pe care le reprezintă, cu specificarea expresă a numelui limbii în care sunt scrise. Așa s-a procedat la denumirea părții francofone a literaturilor Belgiei sau Elveției, formula aleasă fiind de cele mai multe ori: „literatura belgiană de expresie franceză”, respectiv „literatura elvețiană de limbă franceză”.

Literaturile naționale monolingve se servesc fie de limba propriei națiuni (cum este cazul literaturii spaniole), fie de limba altei națiuni, moștenită de la aceasta din urmă în împrejurări istorice complicate (cum este cazul literaturilor sud-americane sau nord-americane). Din această categorie fac parte, în primul rând, literaturile fostelor colonii, mult mai tinere decât literaturile statelor colonizatoare din care au descins și a căror tutelă au recunoscut-o până a-și fi dobândit propria identitate. Separarea nu a fost chiar atât de ușoară și, pe cât se pare, niciodată completă. Or, înrândind literaturile, aceeași limbă funcționează într-un cadru comun după principiul lichidului în vase comunicante, ținându-le, în ciuda tuturor frustrărilor identitare, într-o stare de transfuzie stilistică permanentă.

Pe lângă literaturile naționale, mai există și literaturi pe care am putea să le numim regionale și care se caracterizează printr-un grad mai ridicat sau mai scăzut de independentă instituțională. În mare, aceste *literaturi de provincie* și-au dobândit identitatea în urma unor evenimente istorice care, printre altele, au condus la desprinderea și izolarea unor părți periferice ale spațiului unei limbi și culturi naționale de restul spațiului respectiv. În felul acesta, legătura marginii cu centrul a slăbit considerabil. Ea însă nu s-a rupt niciodată definitiv. Legea vaselor comunicante a funcționat aici nu doar la nivelul limbii, element comun de expresie a alterității, cu alte cuvinte, nu doar la nivelul structurii de suprafață a respectivelor literaturi, ci și la nivelul ethosului, element comun de manifestare a identității, adică la nivelul structurii de adâncime a acestora. Dacă literaturile naționale înrudite istoric și lingvistic folosesc aceeași limbă spre a-și exprima alteritatea, literaturile regionale afiliate mai mult decât lingvistic literaturilor naționale, indiferent dacă mai suferă încă de complexul lui Oedip sau deja au reușit să se elibereze de el (conștientizând cauzele declanșării lui într-un moment delicat al trecutului), folosesc aceeași limbă pentru a-și exprima identitatea.

Literaturile regionale au luat ființă fie în istoria mai îndepărtată, în urma unor exoduri libere de populații, acestea aducând cu sine o limbă, o cultură și o sensibilitate pe care reușesc să le mențină aceleași (sub aspect identitar) până în momentul de față, fie în istoria mai recentă, în urma unor jocuri geopolitice imperiale. Literatura armeană din Nagorno-Karabah, respectiv literatura română din Bucovina sunt două exemple care ilustrează ambele situații. Literaturile regionale aparțin unor comunități etnice care locuiesc compact fie în enclave, fie la marginile spațiului unei limbi naționale. Apariția lor în istorie o determină fie separarea naturală, prin forme de relief, urmată de izolarea politico-economică culturală, și administrativă, prin hotare convenționale aflate la

distanță, a unei comunități etnice față de restul națiunii, fie ruperea forțată dintr-un teritoriu național a unei regiuni periferice și izolarea ei față de acest teritoriu prin granițe de stat.

Literatura de expresie franceză din Wallonie (Belgia) & Literatura română din nordul Bucovinei (Ucraina): similitudini și diferențe

Există literaturi regionale care sunt revendicate de literaturi naționale diferite. Un exemplu edificator în acest sens îl constituie cazul literaturii de limba franceză din regiunea Valonia (Wallonie) din Belgia. Pentru a înțelege mai bine fenomenul, să urmărim istoricul devenirii literaturii naționale belgiene. El ne oferă, între altele, și un model de soluționare civilizată a problemei identitare, chiar dacă ea rămâne în continuare deschisă dialogului.

Din 1830 până în prezent, literatura belgiană a parcurs mai multe etape de afirmare a propriei identități. Le găsim punctate de omul de litere belgian, Jaques Hoflack într-o notă la studiul său, *Pour une introduction aux littératures belge de langue française*, publicat în „Français 2000”: „Perioada 1830-1920 e marcată de dorința fondării unei literaturi autonome, fără ruperea definitivă a contactului cu Franța. Din 1830 până în 1880, tânăra națiune simte de fapt nevoia de a se consolida în propria identitate. Renașterea literelor belgiene, în 1880, reprezintă, între altele, momentul măreț al identificării literaturii belgiene. Dificultățile de ordin comunitar iscate între valoni și flamanzi vor face ca în perioada 1920-1960 un mare număr de autori de-ai noștri francofoni, să-și manifeste dorința de a fi asimilați de către Franța. De exemplu, în 1937, Manifestul Grupului de Luni al lui Franz Hellens va considera naturale raporturile dintre literatura franceză și literatura belgiană. Henri Michaux va solicita naturalizarea franceză. Din 1960, lungul demers către federalizare duce la nașterea către 1970, apoi în jurul lui 1985 a unor instituții care pun în valoare literatura belgiană de expresie franceză” (1). Totuși, conceptul de literatură belgiană de expresie franceză continuă să fie discutat intens în mediile belgiene, unii dintre opozanți avansând concepte alternative.

De unde, totuși, aceste frământări identitare în plină globalizare postmodernă, ba chiar în plin centrul Europei Unite? Ca întotdeauna, explicația trebuie căutată în istorie. Trecutul separat a lăsat urme ce nu pot fi șterse foarte repede de către prezentul comun. Or, așa cum se întâmplă mai pretutindeni în lume unde există comunități etnice încă nesatisfăcute de starea lor identitară, asistăm la o proiectare a propriilor revendicări identitare asupra condiției propriei literaturi. În Belgia coabitează două comunități etnice principale: francofonii și flamanzii, care, pe parcursul istoriei țării, revendicându-și drepturile identitare, au dus la transformarea țării dintr-un stat unitar într-un stat federal: „Astfel, menționează Jaques Hoflack într-o altă notă la articolul său, dacă în 1830 Belgia era un stat unitar, centralizat și monolingv (franceza fiind singura limbă oficială), din 1970 până în 1993 ea a evoluat către un stat federal, descentralizat și plurilingv. Această Belgie federală este împărțită în trei entități federale: regiunile valonă, flamandă și cea a capitalei Bruxelles, precum și în trei entități lingvistice: comunitatea franceză (sau Wallonie-Bruxelles), flamandă și germanofonă. Spațiile regionale și comunitare nu se suprapun întru totul. Belgia funcționează conform monolingvismului regiunilor (câte o limbă oficială pe regiune, cu excepția Bruxellesului care este bilingv, utilizând franceza și neerlandeza” (2).

În aceste condiții, statutul literaturii din Belgia se află în prim-planul atenției cercetătorilor literari belgieni. De exemplu, buletinul trimestrial al Societății Belgiene a Profesorilor de Franceză, „Français 2000”, îi consacră mai multe ediții speciale. Într-un studiu sugestiv intitulat *Complexul lui Oedip și scriitorii Belgiei*, publicat încă în 1986, în numărul tematic « Lettres belges », profesorul Françoise Lalande, romancieră belgiană de expresie franceză, autoarea a articolului despre specificul belgian din Dicționarul literaturilor franceze, scos de Bordas, recunoaște dificultatea definirii termenilor necesari descrierii literaturii naționale din patria sa. „Dacă nu reușesc să vorbesc despre literatura noastră în temeni definitivi, spune scriitoarea belgiană, e pentru că una dintre primele caracteristici ale acestei literaturi este mișcarea perpetuă. Literatura belgiană este o artă a fugii” (3). O fugă de cine și încotro, se întrebă autoarea în dorința de a găsi acestei fugi neostoite o explicație rațională. Nu toată lumea literată belgiană, însă, își pune această întrebare. Unii dintre scriitorii mai tineri și mai cosmopoliți, cum este Pierre Coran, se declară cu totul dezinteresat de polemicele pe această temă: „Ca orice coleg senegalez sau quebechez, mă consider scriitor de limba franceză și mă țin la distanță de polemica prin care se face atâta risipă de cerneală și salivă pentru revendicarea unei apartenențe la literatura belgiană de expresie franceză sau [doar la cea] franceză din Belgia” (4). Un alt scriitor belgian, Michel de Ghelderode, bruxelez prin naștere, dar din părinți flamanzi, își declară clar dubla apartenență identitară: „Sunt al Flandriei prin sânge și visare și al Franței prin limbă și râvnă către universalitate”. Dar dacă pentru un scriitor ce face parte dintr-o literatură cu statut identitar ambiguu încadrarea într-o formulă identitară unică poate fi mai puțin relevantă decât apartenența la limba în care scrie sau decât recunoașterea condiției identitare de poeta bifrons, pentru un istoric literar o asemenea atitudine e inacceptabilă. Meseria îl obligă să dea un răspuns univoc la întrebare, iar în cazul în care totuși nu izbutește acest lucru, să încerce măcar o explicație a ambiguității răspunsurilor celorlalți. Așa procedează Françoise Lalande când pune în discuție publică discretul complex al lui Oedip pe care-l constată la scriitorii belgieni tot mai obsedați de propria condiție identitară: „Istoria literaturii belgiene – ca și cea a literaturilor altor țări – nu poate nicidecum să se rezume la analiza mișcărilor literare, a scriitorilor și a locului unde acești scriitori își exercită scrisul. De fapt, în ce ne privește, considerăm că există și un al treilea termen al problemei: trebuie luată mereu în considerare o a treia forță (aș spune chiar o a treia coloană), rolul jucat de Franța pe care nu ne este permis să-l ignorăm. Așadar, conchide autoarea, în loc să avem o problemă cu doi termeni, scriitura și locul scriiturii, suntem confrunțați mereu cu o problemă cu trei termeni. Ne înfruntăm, deci, cu un triplu fenomen: al scriiturii, al locului originar și matern al acestei scriituri și al locului căutat sau respins, pe care-l constituie Franța” (5). Elveția, Québecul și alte țări ale francofoniei, spune autoarea, ar avea de rezolvat aceleași probleme, pentru că beneficiază de același tip de relație „obligată” cu Franța. Se pare, totuși, că aceste țări suportă mai ușor povara Franței (le poids de la France) și asta pentru că trăiesc mai intens sentimentul de mândrie națională. Cât despre fostele colonii, acestea au tot temeiul să fie și mai categorice în respingerea Franței. „Or noi, belgienii, conchide autoarea, nu suntem mândri de a fi belgieni. De ce să nu ne recunoaștem complexul belgian? Ceea ce e amuzant de observat e că de câțiva ani buni încercăm să ne vindecăm de acest complex” (6). O expresie sau, dacă vreți, o consecință a acestui complex îl constituie folosirea tot mai frecventă în disputele literare a termenului

„belgitude” care calchiază termenul african „negritude”, lansat de Senghor. Avansat în 1976 de revista „Nouvelles littéraires”, noul termen „belgitude” vrea să exprime specificul belgian în opoziție cu cel francez.

Așadar, raporturile limbă-națiune-istorie creează un nod de probleme greu de dezlegat chiar și în condițiile actuale ale integrării europene, ba chiar în inima Europei unite. Or, aderarea la Uniunea Europeană nu rezolvă de la sine problemele de natură identitară, rămase încă nerezolvate sau parțial rezolvate, ale comunităților etnice. Ea însă are meritul de a crea un cadru civilizată de soluționare a acestora, echitabilă pentru toate părțile.

Modelul valon de literatură regională nu se potrivește totuși cu cel bucovinean. Să vedem acum de ce nu se potrivește.

În primul rând, pentru că literatura comunității franceze din Walonia este o literatură federală, iar cea a comunității românești din Bucovina nordică este o literatură minoritară. Prima aparține unei regiuni cu statut federal, iar limba în care îi sunt scrise operele este chiar limba oficială a regiunii. Literatura comunității românești din septentrionul bucovinean aparține unei regiuni istorice plurilingve, iar limba în care îi sunt scrise operele este alta decât cea oficială.

În al doilea rând, literatura valonilor este belgiană prin apartenență la literatura națională și franceză prin limbă. Literatura românilor bucovineni este românească atât prin apartenența sa la literatura națională cât și prin limba pe care o folosește.

În al treilea rând, nici complexe de care am putea presupune că suferă discret cele două literaturi nu sunt la fel. Dacă scriitorul valon este predispus să sufere de complexul oedipian, apărut sub forma unui complex identitar manifestat prin teama de a fi înlocuit în relația sa intimă cu literatura-mamă râvnită discret de către bătrânul seducător care a fost și rămâne Parisul literar, scriitorul bucovinean nu poate fi atins de acest complex din simplul motiv că nimeni nu-i poate lua locul în relația sa intimă cu literatura-mamă. Dacă pentru scriitorul valon literatura-mamă se află la el acasă, pentru scriitorul cernăuțean de etnie română, literatura-mamă se află în afara casei lui. Cel dintâi, vorbind în termeni psihanalitici, o protejează de ochii tatălui care ar dori să i-o răpească, cel de-al doilea o cheamă acasă în ciuda voinței tatălui. Acest din urmă mod de *manifestare în negativ* a complexului oedipian, când nu iubirea, ci aversiunea tatălui pentru mama îi împiedică fiului apropierea de sânul acesteia, e specific literaturilor regionale *minoritare*. (Celălalt mod de *manifestare în pozitiv* al Complexului lui Oedip e specific literaturilor regionale *federale*. Bineînțeles, pentru ca acest complex să se manifeste e obligatorie prezenta tuturor celor trei actori ai săi. În cazul în care unul dintre ei lipsește, complexul nu mai are cum să apară. De exemplu, literatura flamandă din Belgia nu poate fi marcată de acest complex, întrucât nu există nicăieri o altă literatură de expresie néerlandeză. La fel, literatura iakută sau udmurtă din Rusia, care sunt literaturi federale și care datorită unicității lingvistice pot fi considerate chiar mici literaturi naționale). Dar să revenim la studiul comparat al literaturii de limbă franceză din Wallonie și al literaturii române din Bucovina. Pentru cele două tipuri de scriitori, valoni de limbă franceză și români bucovineni, există și două tipuri de topică și distribuție a actorilor complexului oedipian. Pentru primul tip, fiul îl ține pe tată la distanță de mama. Pentru al doilea tip, tatăl îl ține pe fiu la distanță de mama. Încă în timpul stăpânirii austriece, când Bucovina era țară de coroană a Casei de Habsburg, literatura românilor bucovineni ca una dintre literaturile regionale federale ale țării

(Kronland), suferea discret de acest complex manifestat tocmai în sens invers celui descris de Freud. El a fost înlocuit prin complexul de inferioritate încercat de o parte a scriitorimii tinere din interbelicul românesc, care se simțea minimalizată, ca exponent al literaturii majoritare din România, într-un Cernăuți care mai păstra polifonia lingvistică și culturală din timpul Austriei. Apoi, vechiul complex oedipian a revenit în perioada sovietică într-un Cernăuți epurat de vechile tradiții culturale de urbe central-europeană și repopulat, în bună parte, cu populație rusofonă, în care elementul românesc ajunsese să fie cel mai marginalizat. De el mai suferă și astăzi literele românești din nordul Bucovinei. Aici factorul patern apare ca factor majoritar care se manifestă mai curând prin atitudine volitivă față de factorul minoritar, un fel de fiu vitreg, inhibându-i voința de emancipare, decât prin zel „libidinal” față de o literatură-mamă, aflată oricum la mare distanță, pe care mai degrabă ar fi tentat s-o agrezeze, decât s-o seducă.

În al patrulea rând, literatura valonilor este o literatură francofonă. Literatura românilor bucovineni nu poate fi considerată în nici un caz românofonă, chiar dacă o parte a acestor români se mai declară oficial, la recensăminte, moldoveni. Or, moldovenii sunt români, nu românofoni. Așa cum un rus nu poate fi rusofon decât în condițiile în care nu mai este rus, un român nu poate fi românofon decât în condițiile în care își pierde identitatea și devine altceva, rus, ucrainean, tătar, orice numai nu român. Faptul că în Ucraina există rusofoni, nu e de mirare, pentru că în timpul Rusiei țariste și mai cu seamă în timpul URSS mulți ucraineni au fost rusificați, fie prin școală, fie prin politici demografice păguboase. În afară de aceasta, majoritatea etnicilor veniți din alte părți ale Uniunii Sovietice în Ucraina vorbeau rusește. Cei care au rămas în noul stat ucrainean suveran continuă și astăzi, în fond, să vorbească rusește. Dar de unde să existe românofoni în Ucraina, când aici nu a existat nici politici de românizare a rușilor sau ucrainenilor, nici exod de românofoni din alte părți ale lumii. În genere, numărul românofonilor pe glob este infim. Din păcate, pentru a putea fi puși alături de moldoveni în aceeași categorie de vorbitori de limba română, românii sunt catalogați, în unele studii de sociolingvistică apărute în presa românească din Ucraina sau chiar din România, românofoni, ceea ce este o aberație (7). Mă mir cum de sprijinatorii limbii „moldovenești” din Republica Moldova nu au inventat încă termenul de moldofoni în care să-i introducă pe români, că tot vorbesc aceeași limbă cu moldovenii. Moldovenii au fost dintotdeauna români, chiar dacă au preferat să se numească oficial, până la mijlocul secolului al XIX-lea, cu un nume derivat din numele principatului din care făceau parte și nu cu numele istoric vechi, de român sau daco-român. Tocmai de aceea au și numit, prin înțelegere cu muntenii, noua lor patrie România, pentru a-și zice români nu numai în popor, ci și în acte. Acest nume a fost însușit de conașionalii lor de pretutindeni. Doar Rusia, atât cea țaristă, cât și cea bolșevică, nu a vrut să-l aplice moldovenilor aflați sub stăpânirea sa. Și dacă o parte din locuitorii actualii regiunii Cernăuți, și mai cu seamă cei din raionul Noua Suliță, odinioară basarabean, îndoctrinați secole la rând de propaganda țaristă și sovietică, se mai declară și acum altceva decât români, ei procedează astfel fie din veche obișnuință, dând curs denumirii naționalității din certificatul de naștere întocmit de autoritățile rusești, fie din ignoranță, fie din frică. Or, ei nici nu-și dau seama că, declarându-se de naționalitate moldoveană, se identifică, practic, cu locuitorii unui principat care demult nu mai există. Nici înainte, nici după unirea principatelor, moldovenii din dreapta Prutului nu au încetat să vorbească limba moldovenilor din stânga Prutului. O eroare de definiție nu poate să oblige o știință, cum

este știința limbii, să recunoască drept real un fapt inexistent. Altfel spus, nu există moldoveni românofoni, cum nu există nici români moldofoni. La fel, nu există români românofoni, cum nu există nici moldoveni moldofoni. Pentru însuși faptul că e scrisă de etnici români și nu de autori românofoni aparținând altor etnii, literatura regională a românilor bucovineni nu poate fi considerată nicidecum o literatură românofonă. Ea este română și prin limbă, și prin tradiții, și prin sensibilitate, și prin gândire. Altfel spus, e română prin însăși substanța ei.

Am procedat la un studiu comparativ al celor două literaturi regionale, cea a valonilor de limbă franceză și cea a bucovinenilor români, pentru a încerca, prin comparație, să stabilim câteva din trăsăturile definitorii ale conceptului care ne interesează. În continuare, vom proceda la o analiză care să scoată la lumină și alte trăsături relevante ale acestui concept.

Dilemele literaturii române din Bucovina

Întrebarea pe care ne-o punem în primul rând este dacă există premise suficiente pentru a-i atribui scrisului românesc din Țara Fagilor statutul de literatură regională. Altfel spus, cât de reale sunt șansele activității literare din această provincie cu destin dramatic să se constituie într-o literatură cu statut autonom care, după ce se va fi oferit cercetării sistematice, să poată servi și drept obiect principal de studiu al unei istorii literare?

O altă întrebare ar fi cât de largă e aria de cuprindere a conceptului de literatură română din Bucovina. În cazul în care acceptăm acest concept considerându-l operațional, trebuie să-i precizăm și cadrul de funcționalitate. Intră în acest cadru întreg spațiul bucovinean? Sau numai o parte din el?

Oricare ar fi opțiunea noastră, cele două variante de răspuns vor genera alte două întrebări pentru fiecare caz în parte. Și aceasta, pentru că ambele variante vizează același plan de cercetare, în sincronie, a fenomenului literar bucovinean, lăsând la o parte aspectul cercetării lui în diacronie. Așadar, suntem nevoiți să ne punem noi și noi întrebări privind conținutul acestui concept. Vă amintim că ne aflăm abia la jumătatea problemei ridicate de încadrarea în timp și spațiu a ceea ce ne-am deprins să spunem că e *literatura română din Bucovina*, chiar dacă nu întotdeauna ne-a fost foarte clar cadrul ei firesc de existență.

În cazul în care am admite că acest cadru ar include tot ce se cheamă Bucovina, automat ar trebui să acceptăm și faptul că literatura bucovineană, ca fenomen cultural distinct și relativ autonom, s-ar răsfrânge și asupra întregii istorii a Bucovinei, de la începuturi până în prezent, și nu s-ar limita doar la câteva epoci distincte ale istoriei acesteia.

Și invers, în cazul în care am admite că respectivul cadru conceptual ar fi valabil doar pentru o parte din ceea ce numim Bucovina istorică, am fi puși în situația să recunoaștem că ideea de literatură bucovineană e aplicabilă doar segmentului respectiv, nu și restului spațiului bucovinean.

Dacă acest concept de literatură bucovineană regională ar cuprinde în bătaia razei sale doar o parte din întreg, el ar face lumină doar pe o falie a istoriei provinciei, fără a pătrunde mai în adânc, spre a sonda fenomenul în deplinătatea ascunsă a acestuia, luminând prin dispersie întregul conținut al istoriei Țării Fagilor.

Ne este greu să spunem care este varianta optimă de ales pentru încadrarea scrisului bucovinean într-un concept istorico-literar deschis precum acela al literaturii române din Bucovina. Dar tocmai această indecizie ne face să săpăm mai adânc în istorie. Or, excavând trecutul comun al celor două părți ale Bucovinei, separate de mai bine de o jumătate de secol în *Bucovina de nord* și *Bucovina de sud*, descoperim două straturi de culturalitate bucovineană: unul din perioada stăpânirii chezaro-crăiești, altul din perioada regatului României. Parte a (multi)culturalității bucovinene mitteleuropene, cultura românească din Țara Fagilor parcurge, în intervalul mai larg al perioadei chezaro-crăiești, un traiect în trei timpi, reprezentând: 1) tranziția de la epoca moldavă la cea austriacă, 2) stăpânirea galițiană și 3) autonomia bucovineană.

E interesant de urmărit acest traiect al scrisului românesc din Bucovina chezaro-crăiească, de la primele încercări de literatură de calendar până la ultimele texte artistice care încheie perioada. E interesant, zic, pentru că doar așa vom ajunge să ne formăm o opinie despre evoluția literelor bucovinene și să înțelegem dezvoltarea lor pe etape, cu inevitabile progrese și regrese, din faza de manifestări răzlețe până la faza de activitate concertată. Astfel a înțeles să le abordeze și primul lor istoric, Constantin Loghin, care vorbește despre ele nu ca despre o sumă de exerciții sporadice antrenate într-un proces haotic, ci ca despre un ansamblu de realizări individuale angrenate într-un mecanism a cărui eficiență de funcționare a putut fi descrisă în termeni preciși de analiza literară. Aplicată scrisului din perioada respectivă, această analiză s-a constituit într-o istorie literară având ca obiect literatura română din Bucovina. Loghin putea să spună „în Bucovina”, dar el a spus „din Bucovina”. A spus așa pentru a sublinia caracterul distinct și statutar de literatură regională al literaturii române din Bucovina. De fapt, toată discuția noastră de aici se axează tocmai pe rostul acestei prepoziții în denumirea istoriei lui Constantin Loghin, adică pe dilematica opțiune: „în” sau „din” Bucovina. Problema nu este doar, sau chiar poate deloc, de nuanță, cum ar puntea să pară la prima vedere, nu e nici de stil. Problema e de fond. La timpul său, a dezbătut-o și Loghin, în prefața la *Istoria literaturii române din Bucovina* (Cernăuți, 1926).

Scrisă imediat după unirea Bucovinei cu România, *Istoria literaturii române din Bucovina* ia în discuție perioada stăpânirii austriece a ținutului. După ce avansează teza că „o literatură a Bucovinei a existat”, autorul se vede nevoit și să o argumenteze. Dar mai întâi ține să facă două precizări care, în mod paradoxal, acționează tocmai împotriva tezei sale. El recunoaște că această literatură nu a fost nici „rezultatul unei tradiții culturale” locale și nici purtătoarea unui „timbru special bucovinean”, ci doar expresia (Loghin spune ecoul) „durerilor și năzuințelor” bucovinenilor (8). Acesta ar fi, după Loghin, un prim argument în sprijinul existenței unei literaturi a Bucovinei. Apoi, autorul invocă și calitatea acestei literaturi de a fi fost „singura hrană sufletească a câtorva generații românești”, precum și „singurul far luminos, către care căuta scăpare corabia rătăcitoare a românismului”. Bineînțeles, o atare literatură nu putea fi scrisă decât de autori bucovineni. Toate aceste argumente sunt orchestrate într-o singură frază care începe cu „chiar dacă” și sfârșește cu „chiar numai”, demonstrând o dată în plus caracterul dilematic al argumentării.

Asemenea lui Ion Nistor, care considera istoria Bucovinei încheiată în 1918, Loghin avansa ideea unei istorii a literaturii române din Bucovina doar pentru perioada austriacă. Cele trei argumente principale pe care se bazează teza sa (*ecoul durerilor*, *singura hrană sufletească* și *singurul far călăuzitor*) fac referire doar la acea perioadă.

Apoi, timpul trecut al verbelor argumentării, dar și al verbului care avansează ideea de literatură a Bucovinei vădesc același lucru. Loghin nu spune la începutul *Istoriei* sale: „O literatură a Bucovinei există”, ci „O literatură a Bucovinei a existat”.

Însă nici unul din argumentele enumerate mai sus ale lui Constantin Loghin nu conving atât de tare ca observația ulterioară: „această literatură este aproape ignorată din partea literaturii românești”. Când Ion Simuț numea, la începutul anilor ‘90, literatura română din Basarabia a cincea roată la căruță (adică la căruța literaturii române), el de fapt recunoștea că buclușa roată e o grijă în plus pentru căruțaș, pe care acesta ar prefera să nu o aibă. „Literatura română din Basarabia s-a înscris în tăcerea propriului său cerc, emblemă prin excelență mioritică”, spune Mihai Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (9). Deși „roata” lui Simuț și „cercul” lui Cimpoi se învârtesc pe osii diferite, ele descriu, una în registrul comicului, alta în cea a tragicului, mișcări în aceeași direcție. Ambele se potrivesc la fel de bine, ca mijloace de locomoție, și învechitei carete a literaturii bucovinene, patinând, mai nou, cu o roată la Suceava și cu alta, scârțâind, la Cernăuți. Ba s-ar putea ca scârțâitul de roată prost întreținută să nici nu existe în realitate și să fie doar un ecou al altor timpuri, câtă vreme literatura română din Bucovina este, după Constantin Loghin, apanajul perioadei austriece de guvernare a Țării Fagilor.

Nu e deci de mirare că în interbelic, practic, nu se mai vorbește de „literatura română din Bucovina”, ci doar de „literatura română în Bucovina”. Totuși, promovarea specificului bucovinean („goticul moldovenesc”) rămâne un obiectiv principal al scriitorilor în această perioadă. La mijlocul secolului al XX/lea, Bucovina e ruptă în două. Pentru cei ce au studiat istoria acestui teritoriu este cât se poate de clar că soarta nordului Bucovinei, a fost pecetluită, în versiune restrânsă, prin tratat, în primul război mondial, și hotărâtă, prin ultimatum, în versiune lărgită, în cel de al doilea război mondial. Împărțirea în două a acutizat criza identitară a Bucovinei și a literaturii acesteia, care, cel puțin în nordul provinciei, își mai păstrează statutul de literatură regională.

Concluzii

Rezumând, am putea spune că literatura română din Bucovina este produsul unui context cultural specific unei zone geografice aflate la confluența mai multor culturi care, întâlnindu-se aici sub mai multe stăpâniri, s-au modelat reciproc creându-și o identitate proprie. Faptul înscrierii în acest context geografic, geopolitic și cultural, unic în felul său, determină literatura română din Bucovina să dezvolte relații complexe cu toate celelalte literaturi din preajma sa. Pe de o parte, fiind o literatură regională, parte a unei literaturi naționale, ea se află într-o relație strânsă cu celelalte literaturi regionale din macro-contextul cultural și lingvistic în care se înscrie. Pe de altă parte, fiind o literatură cu statut minoritar în nordul provinciei, ea este interesată să comunice cultural cu celelalte literaturi minoritare din zona respectivă, dar și din afara acesteia.

Paradigmatic, prin statutul său de literatură regională, ea se află în dialog deschis cu celelalte literaturi regionale din spațiul limbii române, dar și cu celelalte literaturi naționale din Țara Fagilor, precum și cu orice alte literaturi minoritare.

Sintagmatic, vectorii raporturilor sale realizează un dublu sens. Prin limbă, istorie, tradiție, adică prin fondul său național, ea se află în dialog cu întreg ansamblul literaturii române a cărei parte integrantă este, iar prin topos și ethos, prin stil și gândire,

adică prin fondul său local, ea se menține în permanentă comunicare cu literatura plurilingvă a Țării Fagilor, expresie a multiculturalității Bucovinei, cu rădăcini puternice în tradiția mitteleuropeană din care de asemenea face parte.

Literatura română din Bucovina nu a fost studiată de Const. Loghin în *Istoria* sa din 1926 ca literatură care, practic, încetează să mai existe după 1918. Istoria de după 1940 a provinciei o readuce însă în actualitate. Loghin o consideră, fără s-o numească astfel, o literatură federativă care corespunde statutului de țară de coroană a Bucovinei în cadrul Monarhiei austro-ungare. Între timp, ea căpătă, în nordul provinciei, și statutul de literatură minoritară în cadrul unei regiuni teritorial-administrativă a statului ucrainean.

Studiile existente de istorie a literaturilor regionale ale Bucovinei vizează, deocamdată, doar aspectul integrării acestora în literaturile naționale din care se revendică prin limbă, educație, cultură multiseclară. Ele însă au rămas practic nestudiate ca părți ale literaturii plurilingve a Bucovinei plurietnice care, ca entitate geoculturală, există de numai două secole și ceva. Literatura populară orală a românilor din Țara Fagilor a avut șansa să fie studiată în plan comparativist de profesorul Grigore Bostan. Literatura cultă își așteaptă încă cercetătorul.

Note

1. Jaques Hoflack, *Pour une introduction aux littératures belge de langue française*, note, în „Français 2000”, Bulletin trimestriel de la Société belge des professeurs de français, avril 2006, nr. 201-202, p. 21. (Ediție tematică: *Nos Lettres s'envolent. L'enseignement de la littérature belge de langue française*).
2. *Ibidem*.
3. Françoise Lalande, *Le complexe d'Oedip et les écrivains de Belgique*, în „Français 2000”, nr. 109/110, Juin 1986, p. 19.
4. Pierre Coran : *lettre à Arthur*, în „Français 2000”, an 48, nr. 169-170, p. 56. (Ediție tematică «Lettre de Belgique et d'ailleurs»).
5. Françoise Lalande, *op. cit.*, p. 20.
6. *Ibidem*.
7. Ion Popescu, *Partea românofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolingvistice*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 1/1994, p. 21-27.
8. Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 15.
9. Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Editura Arc, 1996, p. 7.

Quelques considérations sur le statut de la littérature roumaine en Bucovine

La littérature roumaine de Bucovine est le produit du contexte culturel spécifique d'une zone géographique située au carrefour de plusieurs cultures, lesquelles, se donnant rendez-vous ici, se sont modelées réciproquement, tout en créant leurs identités propres. L'inscription dans ce contexte géographique, géopolitique et culturel unique à sa façon détermine la littérature roumaine de Bucovine à développer des relations assez complexes avec les autres littératures avec lesquelles elle est amenée à entrer en contact. D'une part, en tant que littérature régionale, fragment d'une littérature nationale, elle se trouve en étroite relation avec les autres littératures

régionales du macro-contexte culturel et linguistique dans lequel elle s'inscrit. D'autre part, en tant que littérature minoritaire du nord de la province, elle a tout intérêt à communiquer culturellement avec les autres littératures minoritaires de la même région, mais aussi de son extérieur.

Paradigmatiquement, par son statut de littérature régionale, elle se trouve en dialogue avec les autres littératures régionales de l'espace roumanophone, mais aussi avec les autres littératures nationales du Pays des Hêtres, ainsi qu'avec tout autre littérature minoritaire.

Syntagmatiquement, les vecteurs de ses rapports sont à double sens. A travers la langue, l'histoire, la tradition, c'est-à-dire son fond national, elle se trouve en dialogue avec l'ensemble de la littérature roumaine dont elle est partie prenante; à travers son topos et son éthos, à travers son style et sa pensée, c'est-à-dire son fond local, elle se maintient en permanente communication avec la littérature plurilingue du Pays des Hêtres, expression de la multiculturalité de la Bucovine, aux racines fortement ancrées dans la tradition mitteleuropéenne dont elle fait également partie.

La littérature roumaine de Bucovine a été étudiée par Const. Loghin dans son *Histoire* de 1926 comme une littérature qui pratiquement cesse d'exister après 1918. L'après 1940 la ramène dans l'actualité. Loghin la considère, sans la nommer ainsi, une littérature fédérative qui correspond au statut de pays de couronne de la Bucovine dans le cadre de la Monarchie austro-hongroise. Entre temp, elle acquiert aussi, au nord de la province, le statut de littérature minoritaire dans le cadre d'une région territoriale-administrative de l'Etat ukrainien.

Les études qui existent en matière d'histoire des littératures régionales de la Bucovine visent pour le moment uniquement l'aspect de leur intégration dans les littératures nationales dont elles se revendiquent de par leur langue, leur éducation et leur culture ancestrales. Mais elles n'ont pas été étudiées en tant que parties de la littérature plurilingue de la Bucovine pluriethnique, laquelle, en tant qu'entité géoculturelle, existe uniquement depuis un peu plus de deux siècles. La littérature orale des Roumains du Pays des Hêtres a eu la chance d'être étudiée sur un plan comparatiste par le professeur Grigore Bostan. La littérature écrite attend encore ses chercheurs.

*Revista „Septentrion literar”, Cernăuți
Ucraina*

